

Rapport vedr. regulering
og kontrol af dyrevelfærd på bedrifterne
i Danmark/EU og Central- og Østeuropa

Udarbejdet for Investeringsfonden for Østlandene
af fagdyrlæge Jørgen Lindahl og
konsulent Tage Siboni

Juni 2006

Indholdsfortegnelse:	Side:
1. Indledning	3
2. Kilder til undersøgelsen	4
3. Europarådets konventioner og rekommandationer vedr. dyrevelfærd	4
4. EU's regulering af dyrevelfærd	5
5. Regulering og kontrol af dyrevelfærd i Danmark	8
6. Forholdene i Polen	10
7. Forholdene i Ukraine	11
8. Forholdene i Rusland	11
9. Konklusioner og anbefalinger	11
Bilag: Oversigt over bestemmelser om indendørs hold af svin i henhold til EU- reguleringen og dansk ret	

1. Indledning

Opgaven

Investeringsfonden for Østlandene (IØ) har anmodet Ansvarlig Information v/Tage Siboni om i samarbejde med fagdyrlæge Jørgen Lindahl at foretage en undersøgelse af regulering og kontrol med dyrevelfærd på bedrifterne med særligt henblik på svineproduktionen i Danmark/EU og udvalgte lande i Central- og Østeuropa. Rapporten skal:

- 1) belyse retstilstanden vedr. dyrevelfærd – generelt for produktionsdyr samt specifikt for svin – iflg. den fælles EU-regulering og i Danmark samt i udvalgte samarbejdslande, og
- 2) analysere resultatet, således at det vurderes, hvorledes projektselskaberne og IØ bedst muligt i samarbejde kan fremme de hensyn, der ligger bag IØ's CSR-politik, og herunder opstille forslag til en afrapportering til projektselskabernes bestyrelse og IØ, som medvirker til den fornødne opmærksomhed og ledelsesinformation på området.

Den politiske udvikling på dyrevelfærdsområdet

Der har i de senere år været betydelig fokus dyrevelfærd, både i EU og i Danmark. Baggrunden er især, at moderne effektivt landbrug, som dette har udviklet sig i anden halvdel af forrige århundrede ikke altid vurderes at tage de fornødne hensyn til dyrenes naturlige behov. Emner som burhøns, tremmekalve og meget lange og til tider hensynsløse transporter af dyr har været diskussionsemner i hele Europa. I Europa reguleres dyrevelfærd dels via Europarådets konventioner og rekommandationer. Disse er i EU gennemført ved fælles EU-regulering, der igen suppleres af national implementering i medlemslandene.

På det globale plan har der fra mange af EU's samhandelspartnere været en vis tilbageholdenhed med at ville inddrage dyrevelfærdsspørgsmål i landbruget i reguleringen af den internationale handel. Der findes således ikke nogen bindende globale aftaler på området i modsætning til de internationale aftaler om beskyttelse af den vilde fauna.

IØ's politik for social ansvarlighed

IØ har siden 1996 udviklet sin Code of Conduct samt miljøpolitik, og med virkning fra 1. januar 2006 er IØ's politikker om social ansvarlighed blevet sammenskrevet i den nye CSR-politik (Corporate Social Responsibility), som er tilgængelig på IØ's hjemmeside.

Den nye CSR-politik viderefører i vidt omfang de hidtil gældende politikker og fastslår kravet om, at både fondene selv og dens samarbejdspartnerne løbende skal arbejde for høje standarder for miljø, arbejdsmiljø, forretningsmæssig etik og menneskerettigheder. Den nye politik er ledsaget af en række generelle og specifikke operationelle retningslinier og procedurer.

Der findes også et særligt bilag om industriel svineproduktion. Det hedder heri, at der - ud over overholdelse af den stedlige lovgivning - også skal anvendes danske og/eller andre internationale standarder på væsentlige og følsomme områder, hvor dette ikke vil stride mod værtslandets love og regler, og hvor praktiske forhold, som f.eks. klimatiske forhold, ikke gør danske regler uanvendelige. I bilaget nævnes specifikt gyllehåndtering, dyrevelfærd og veterinær praksis.

Investeringsfonden har på denne baggrund anmodet om undersøgelsen, med henblik på at tilvejebringe det fornødne faktuelle grundlag for, i samarbejde med projektvirksomhederne og investere-

ringspartnerne, at bistå disse i deres indsats for at kunne leve op til den vedtagne målsætning på området.

2. Kilder til undersøgelsen

Væsentlige kilder til undersøgelsen har været:

Euroaprådets hjemmeside www.coe.int

Justitsministeriets hjemmeside www.jm.dk

Fødevarestyrelsens hjemmeside www.fvst.dk

Folketingets hjemmeside www.folketinget.dk

EUR-LEX europa.eu.int/eur-lex/da

Retsinformation www.retsinfo.dk

www.infosvin.dk

Oplysninger om retstilstanden i Polen og Rusland er modtaget fra statskonsulent Flemming Duus Mathiesen, Warszawa og statskonsulent Henrik Curtz, Moskva.

3. Europarådets konventioner og rekommandationer vedr.dyrevelfærd

Europarådet

Europarådet blev etableret i 1949 som en samarbejdsorganisation mellem de europæiske demokrati-er. Europarådets indsats for menneskerettighederne er velkendt. Europarådet omfatter i dag stort set hele det europæiske kontinent. Medlemskredsen tæller bl.a. Den Russiske Føderation (i det flg. Rusland), Ukraine, Tyrkiet og de tre tidligere sovjetiske republikker i Kaukasus, i alt 46 lande (mod EU's 25). Kun Hviderusland er af politiske grunde ikke optaget, men har status af ansøger.

Danmark har været med fra begyndelsen, Polen blev optaget i 1991, Ukraine i 1995 og Rusland i 1996.

Europarådet har forestået et meget stort arbejde for beskyttelse af dyr. Bern-konventionen fra 1979 beskytter Europas vilde fauna og flora. Der findes også en konvention om beskyttelse af forsøgsdyr og en konvention om beskyttelse af kæledyr. For landbrugsdyr *på bedriften* er den centrale vedtagelse:

- Konvention om beskyttelse af dyr til landbrugsformål med tilhørende specifikke rekommandation, bl.a for svin

EU og dets medlemslande har tiltrådt denne konvention. Derimod har hverken Ukraine eller Rusland tiltrådt konventionen.

Der findes herudover en konvention om beskyttelse af dyr under transport og en konvention om beskyttelse af dyr til slagning, begge med tilhørende rekommandationer.

Konventionen om beskyttelse af dyr til landbrugsformål

Konventionen om beskyttelse af dyr til landbrugsformål¹ fastlægger en række grundprincipper for ansvarlig behandling af produktionsdyr:

Art. 3 fastslår, at husdyrene skal huses, forsynes med foder og vand samt drages omsorg for på en måde, der tager hensyn til deres fysiologiske og etologiske (dyrepsykologiske) behov. Der skal tages hensyn til deres art og deres udvikling, tilpasning og domesticering. Dette skal ske i overensstemmelse med anerkendt erfaring og videnskab.

Art. 4 tilsikrer dyrere en passende bevægelsesfrihed, også hvis de er permanent tøjret.

Art. 5 fremhæver, at lys, temperatur, fugtighed, ventilation, og andre forhold vedr. det omgivende miljø, herunder også gaskoncentrationer og lydniveauet skal tage hensyn til dyrenes behov.

Art. 6 fastsætter, at dyrene ikke må forsynes med foder eller væske, der kan påføre dem unødvendig lidelse eller skade.

Art. 7 fastsætter, at dyrene skal tilses så tit, at unødvendige lidelser undgås, og i moderne, intensive produktioner gælder et krav om dagligt tilsyn. Tekniske indretninger, der indgår i moderne, intensive produktionsformer skal også tilses hver dag, og alle nødvendige skridt skal tages til at sikre dyrenes velfærd, hvis apparaturet svigter.

Ved konventionen nedsættes en stående komité med repræsentation fra medlemslandene, der fastsætter nærmere rekommandationer for de enkelte dyrearter.

Rekommandationer for svin

De gældende rekommandationer for svin fastlægger en række mere specifikke anbefalinger for behandlingen af svin. Disse er i EU implementeret ved EU's direktiv om mindstekrav til beskyttelse af svin, jf. Bilaget.

4. EU's regulering af dyrevelfærd

EU's traktatgrundlag

Dyrevelfærd indgik ikke i det oprindelige traktatgrundlag for de Europæiske Fællesskaber. Først med Amsterdamtraktaten fra 1997 (ikrafttræden 1999) blev der til Traktaten om det Europæiske Fællesskab knyttet den nugældende Protokol 33 om Dyrebeskyttelse og Dyrevelfærd.

Protokollen har flg. ordlyd:

"Når Fællesskabets politikker inden for landbrug, transport, det indre marked og forskning fastlægges og gennemføres, tager Fællesskabet og medlemsstaterne fuldt hensyn til dyrs velfærd, sam-

¹ European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, Strasbourg 10. marts 1976 (No. 087). Visse af bestemmelserne er udbygget i Protocol of Amendment to the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes, Strasbourg 6. februar 1992 (No. 145), men denne ændringsprotokol er endnu ikke trådt i kraft, idet ikke alle deltagere i hovedkonventionen har ratificeret ændringerne.

tidig med at de respekterer medlemsstaternes love og administrative bestemmelser samt deres skikke, navnlig med hensyn til religiøse ritualer, kulturelle traditioner og regionale skikke.”

Protokollen er uændret videreført i Nice-traktaten fra 2000 (ikrafttræden 2003). I forslaget til en EU-forfatning er en lignende ordlyd medtaget som en egentlig traktatbestemmelse, forslagets artikel III-121.

I mangelen af en mere specifik hjemmel er EU's bestemmelser om dyrevelfærd gennemført med hjemmel i Traktatens bestemmelser om den fælles landbrugspolitik.

EU's regulering

De centrale EU-retsakter vedr. beskyttelse af landbrugsdyr *på bedriften* er flg. (titlerne her gengivet i forkortet form):

- Rådets direktiv 1988/166/EØF om beskyttelse af burhøns
- Rådets direktiv 1991/628/EØF om beskyttelse af dyr under transport m.v.
- Rådets direktiv 1991/629/EØF om mindstekrav til beskyttelse af kalve
- Rådets direktiv 1991/630/EØF om mindstekrav til beskyttelse svin
- Rådets direktiv 1993/119/EF om beskyttelse af dyr på slagte- og aflivningstidspunktet
- Rådets direktiv 1998/58/EF om beskyttelse af dyr, der holdes til landbrugsformål
- Rådets direktiv 1999/74/EF om mindstekrav til beskyttelse af æglæggende høner

Samtidig rummer også regelsættene vedr. *transport af dyr og vedr. slagting* visse forpligtelser for den ansvarlige for bedriften. Det drejer sig især om:

- Rådets forordning 1/2005 om beskyttelse af dyr under transport og dermed forbundne aktiviteter
- Rådets direktiv 93/119/EF om beskyttelse af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet

Direktiv 1998/58/EF om beskyttelse af dyr, der holdes til landbrugsformål

Direktivet er iflg. sin indledning (præambel) først og fremmest en implementering af den europæiske konvention. Bilaget til rådsdirektivet fastlægger dog nogle noget mere detaljerede bestemmelser om de forhold, der også er omhandlet i konventionen, jf. nedenfor. Direktivet pålægger medlemsstaterne at træffe de fornødne gennemførelsesbestemmelser inden udgangen af 1999, ligesom der skal gennemføres den nødvendige inspektion af bestemmelsernes overholdelse. For visse bestemmelser (løsdriftstalde for søer og gylte) gælder dog en overgangsperiode frem til 1. januar 2013. Medlemsstaterne skal rapportere om deres kontrol til Kommissionen. Kommissionen har endvidere mulighed for at kontrollere overholdelse af bestemmelserne i medlemslandene og at fastsætte nærmere bestemmelser.

Kommissionen og medlemsstaterne koordinerer deres indsats inden for rammerne af Den Stående Komité for Fødevarer og Dyresundhed. Kommissionens forslag til gennemførelsesbestemmelser skal behandles i denne komité i overensstemmelse med den såkaldte forskriftsprocedure. Denne procedure indebærer, at Kommissionens forslag i komiteen skal støttes af medlemslande, der repræsenterer et kvalificeret flertal – ellers skal Kommissionen forelægge sit forslag for Rådet.

Kommissionen har ved sin beslutning 2000/50/EF fastsat nærmere bestemmelser om medlemslandenes rapportering, herunder at der skal rapporteres om resultaterne af kontrollen hvert andet år, første gang 30. april 2002.

I bilaget til direktiv 1998/58/EF er fastlagt de grundlæggende regler for hold af produktionsdyr i 21 punkter:

- Pkt. 1, personale: Skal være tilstrækkeligt og kompetent.
- Pkt. 2-4, tilsyn: Tilsyn med passende intervaller, dagligt hvis produktionssystemerne forudsætter dette, belysning, behandling af syge og tilskadekomne dyr.
- Pkt. 5-6, registrering af medicinforbrug.
- Pkt. 7, bevægelsesfrihed, også for dyr, der er permanent tøjret.
- Pkt. 8-11, Rum og bygninger: Må ikke kunne skade dyrene, skal kunne rengøres, ventileres og belyses på passende vis.
- Pkt. 12, dyr, der holdes udendørs: Skal beskyttes mod vind og vejr, rovdyr m.v.
- Pkt. 13, mekanisk udstyr: Skal tilses dagligt. Hvis dyrene er afhængige af et ventilationssystem, skal der være et reservesystem.
- Pkt. 14-18, foder, vand m.v.: Passende foder og vanding efter dyrets behov. Der må ikke indgives skadelige stoffer, bort set fra godkendt medicin etc.
- Pkt. 19 om operative indgreb henviser til national lovgivning, indtil evt. vedtagelse af fælles EU-regulering..
- Pkt. 20-21, avlsmetoder: Må ikke kunne skade dyrene. Dyr må ikke holdes til landbrugsformål, hvis det ikke kan ske uden at skade dyrenes velfærd.

Direktiv 1991/630/EØF om mindstekrav til beskyttelse af svin

Direktivet rummer i art. 3 og i bilagets kapitel 1 (generelle bestemmelser) og bilagets kapitel 2 (særlige bestemmelser for kategorier af svin) en række meget specifikke bestemmelser om hold af svin. Direktivet fastsætter i øvrigt i lighed med det generelle direktiv om beskyttelse af dyr til landbrugsformål krav til medlemsstaternes kontrol og rapportering til Kommissionen. Kommissionen kontrollerer medlemslandene og kan fastsætte nærmere bestemmelser. Kommissionen har bl.a. fastsat krav om kontrol af mindst 2 procent af bedrifterne årligt.

Direktivet fastlægger også, at import til EU af levende svin forudsætter, at det attesteres, at dyrene har været behandlet lige så godt som krævet i EU.

De specifikke krav til hold af svin er beskrevet i Bilaget.

EU-bestemmelser om transport og om slagtning og aflivning af dyr

Som nævnt rummer disse regelsæt også visse bestemmelser af betydning for bedriften. Reguleringen er nærmere beskrevet i Bilaget under punkt 12 og 13.

5. Regulering og kontrol af dyrevelfærd i Danmark

Væsentlige love og bekendtgørelser vedr. forholdene *på bedriften* for landbrugsdyr generelt og specifikt for svin er flg.:

- Dyreværnsloven, jf. LBK nr. 344 af 13. maj 2005
- Lov nr. 404 af 26. juni 1998 om indendørs hold af drægtige søer og gylte med senere ændringer
- Lov nr. 104 af 14. februar 2000 om indendørs hold af smågrise, avls- og slagtesvin med senere ændringer
- Lov nr. 173 af 19. marts 2001 om udendørs hold af svin
- Lov nr. 269 af 21. april 2004 om forbud mod slagtning og aflivning af drægtige produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 707 af 18. juli 2000 om mindstekrav til beskyttelse af landbrugsdyr
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 323 af 6. maj 2003 om beskyttelse af svin med senere ændringer
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 324 af 6. maj 2003 om halekupering og kastration af dyr med senere ændringer

Bestemmelser vedr. transport og aflivning findes i:

- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 208 af 17. juni 1964 om transport af dyr med senere ændringer (nationale regler)
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 201 af 16. april 1993 om beskyttelse af dyr under transport (implementering af EU-regler)
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 1037 af 14. december 1994 om slagtning og aflivning af dyr
- Lov nr. 269 af 21. april 2004 om forbud mod slagtning og aflivning af drægtige produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden

De kompetente myndigheder

Dyrevelfærd hører i Danmark under Justitsministeriets ressort. Det er således justitsministeren, der er ansvarlig for at fremlægge de relevante lovforslag og udarbejde de tilhørende bekendtgørelser. En række kontrolopgaver på dyreværnsområdet, bl.a. vedr. hunde, katte, kæledyr og dyrehandlere, varetages af politiet.

Opgaverne vedr. kontrol med dyrevelfærd hos landbruget i henhold til EU-bestemmelserne er derimod delegeret til Fødevarestyrelsen under Ministeriet for Familie- og Forbrugeranliggender. Fødevarestyrelsen forestår via sine tre fødevareregioner stikprøvekontrol på bedrifterne, der skal omfatte mindst 5 pct. af bedrifterne årligt.² Den checkliste, som Fødevarestyrelsen benytter, er tilgængelig

² Nærmere bestemmelser om denne kontrol findes i Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 1197 af 19. december 2003 om stikprøvekontrol af velfærd for landbrugsdyr og heste, som ikke holdes med henblik på landbrugsmæssige formål og Justitsministeriets cirkulæreskrivelse nr. 3 af 6. januar 2004 til samtlige fødevareregioner om samme.

på www.infosvin.dk. Som led i veterinærkontrollen på slagterierne udøves der også kontrol med dyrevelfærd på slagterierne, hvor alle dyr undergives både et levende syn før slagtning og en kontrol efter slagtning. Dyrevelfærd indgår også i veterinærkontrollen på markeder og samlesteder for dyr til eksport. Politiet og Fødevarestyrelsen samarbejder omkring kontrol med dyr under transport.

De privatpraktiserende dyrlæger, der typisk aflægger besøg på professionelle kvæg- og svinebedrifter mindst én gang om måneden - altså meget hyppigere end de offentlige kontrolmyndigheder - har herudover iflg. dyreværnsloven en forpligtelse til at anmelde forholdet til politiet, hvis de bliver bekendt med, at et dyr behandles uforsvarligt. Dette gælder dog ikke, hvis forholdet ikke er groft og straks rettes.

Rådgivende organer

Tre forskellige statslige udvalg beskæftiger sig med dyreværnsspørgsmål for landbrugets dyr. Der er tale om:

- Det Dyreetiske Råd, nedsat efter dyreværnslovens § 25. Rådet beskæftiger sig med principielle spørgsmål vedr. dyreetik.
- Det Særlige Råd vedrørende Dyreværnsspørgsmål. Dette råd beskæftiger sig med mere praktiske spørgsmål i forbindelse med f.eks. håndteringen af dyr i landbruget.
- Det Veterinære Sundhedsråd, som er nedsat efter dyrlægeloven samler videnskabelig veterinær ekspertise og afgiver udtalelser på videnskabelig basis, også om dyrevelfærd.

Dyreværnsloven samt lov om hold af dyr og dyrlægeloven

Den helt overordnede danske lov på området er dyreværnsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 344 af 13. maj 2005. Dyreværnsloven fastslår indledningsvis, i § 1, at ”dyr skal behandles forsvarligt og beskyttes bedst muligt mod smerte, lidelse, angst, varigt men og væsentlig ulempe.” De følgende §§ 2-12 uddyber dette på forskellige områder, herunder med hensyn til fodring, vanding, husning, tøjring m.v. Justitsministeren forsynes endvidere med en række hjemmel til at udstede supplerende bestemmelser på en række områder, herunder om transport.

§§ 13-16 vedrører aflivning, operative indgreb m.v. § 16 regulerer som den eneste bestemmelse i loven en specifik dyreart, nemlig svin, det hedder: ”Der må ikke sættes ringe og andet i trynen på svin. Dog må der sættes en glat ring i for at hindre svinet i at rode i jorden.”

§§ 17-19 omhandler fremvisning og salg.

§§ 20-24a omhandler tilsyn. § 20 rummer den ovenfor beskrevne forpligtelse for de privatpraktiserende dyrlæger til at anmelde uforsvarlig behandling af dyr. Dyrlæger skal også opfordre ejeren til at aflive syge dyr, der ikke har udsigt til helbredelse, og også i et sådant tilfælde, skal der ske anmeldelse til politiet, hvis dette ikke efterkommes, ligesom dyrlægen i så fald selv er berettiget til at aflive dyret..

§ 21-23 omhandler politiets adgang til at meddele påbud og om nødvendigt selv forestå dyrenes pasning, gennemføre tvangssalg eller aflive dyret. Hvis ejeren begærer det, skal sagen af politiet indbringes for domstolene, men dette har ikke opsættende virkning.

§ 24-24a giver hjemmel til delegering af de opgaver, der følger af EU's regulering til Fødevarestyrelsen og adgang for både politi og de dyrlæger, der kontrollerer på vegne af Fødevarestyrelsen, til privat ejendom, transportmidler og dokumenter uden retskendelse.

§§ 25-26a indebærer nedsættelse af forskellige rådgivende udvalg, jf. ovenfor.

§ 27 indebærer bl.a. et krav om høring af private dyreværnsorganisationer, når der udstedes administrative forskrifter.

§ 28-29 er straffebestemmelser. Strafferammen går op til 1 års fængsel, i gentagelsestilfælde 2 år. Der kan endvidere ske frakendelse af retten til at eje eller beskæftige sig med dyr.

Lov om hold af dyr, lov nr. 432 af 9. juni 2004 med senere ændringer, sammenfatter en række tidligere love på Familie- og Forbrugerministeriets område vedr. bl.a. bekæmpelse af husdyrsygdomme, medicinering og avl. Primært af husdyr. Loven regulerer ikke dyrevelfærd, men det fremgår af bemærkningerne, at kontrollen med loven søges integreret med Fødevarerstyrelsens kontrol med dyrevelfærd.

Dyrlægeloven, lov nr. 433 af 9. juni 2004 med senere ændringer, giver i §§ 28-29 hjemmel til nedsættelse af Det Veterinære Sundhedsråd, der afgiver videnskabelige udtalelser om veterinære forhold, bl.a. på dyreværnsområdet.

Bekendtgørelse om mindstekrav til beskyttelse af landbrugsdyr

Bekendtgørelse nr. 707 af 18. juli 2000 om mindstekrav til beskyttelse af landbrugsdyr uddyber dyreværnslovens generelle bestemmelser og tilsikrer en ret præcis – til tider ordret – implementering af de 21 punkter i bilaget til EU-direktivet om beskyttelse af dyr, der holdes til landbrugsformål.

De to love om indendørs hold af svin samt bekendtgørelsen om hold af svin

De to love om indendørs hold af svin, lov nr. 404/98 og 104/ 2000 samt bekendtgørelse 323/03 implementerer bestemmelserne i EU-direktivet om mindstekrav til beskyttelse af svin. Der er imidlertid også på visse punkter tale om videregående danske regler. En sammenligning af EU-regelsættet og de danske regler findes i Bilaget.

Bestemmelser om transport og slagting og aflivning af direkte betydning for den ansvarlige for bedriften

Regelsættet herom er beskrevet i Bilaget, punkt 11 og 12.

6. Reguleringen i Polen

Oplysninger vedr. Polen er indhentet gennem den danske ambassade i Warszawa, der igen har taget kontakt med de polske veterinære myndigheder.

Det er generelt vurderingen, at man i Polen har implementeret EU-regelsættet, men ikke derudover finder behov for supplerende nationale regler.

Den polske lov er Dz.U. **2003, 106, 1002** omhandler beskyttelsen af dyr, herunder grise, der holdes til landbrugsformål. Denne lov er i overensstemmelse med Direktivet **98/58/EF** samt **2001/88/EF** der fastsætter mindstekrav med hensyn til beskyttelse af svin.

7. Reguleringen i Ukraine

Det har vist sig vanskeligt at fremskaffe officielle oplysninger fra Ukraine, selv om Statskonsulentembedet ved ambassaden i Warszawa, der også dækker Ukraine, har henvendt sig til myndighederne flere gange. Der vil dog via de diplomatiske kanaler blive arbejdet videre med sagen med henblik på et svar, der på passende vis kan belyse status for reguleringen i Ukraine.

Ukraine formodes ligesom på f.eks. medicinområdet at arbejde for en tilnærmelse til EU-regelsættet. Det er bl.a. fra tidligere besøg i Ukraine ikke indtrykket, at der på væsentlige punkter skulle findes mere vidtgående bestemmelser end i EU, og en standard fastsat ud fra den danske og EU-reguleringen må derfor være målsætningen.

8. Reguleringen i Rusland

Oplysninger vedr. Rusland er indhentet via den danske ambassade i Moskva, der igen har taget kontakt med de russiske myndigheder.

Det oplyses, at der ikke findes nogen sammenhængende regulering af dyrevelfærdsspørgsmål, som kan sammenlignes med EU's.

Der findes imidlertid forskellig lovgivning, som på forskellige måder regulerer spørgsmål med relevans for dyrevelfærd.

Det gælder således især de standarder, der findes for indretning af svinefarme, som er udstedt af det russiske landbrugsministerium i 2000. I disse normer omhandles bl.a.

- Pleje og fodring af svin
- Tekniske krav til svinestalde, herunder størrelse
- Normer vedr. foder
- Krav vedr. vandforsyning
- Tekniske krav vedr. gylle
- Opvarmning og ventilation

Herudover findes især regler vedr. transport og kontrol ved slagtning.

9. Konklusioner og anbefalinger

Som nævnt ovenfor i afsnit 1 findes i IØ-Fondens politik for Corporate Social Responsibility et særligt bilag om industriel svineproduktion. Det hedder heri bl.a.: *"In addition to compliance with the host country's rules and regulations, the project companies must therefore - wherever legally and practically applicable – be designed and operated in such way that they on significant, sensitive areas would comply [...] with Danish and/or other relevant international standards. This would specifically apply to areas such as **handling of slurry**, aspects of **animal welfare**, and of **veterinary practice**."*

Der er således fastlagt en udtrykkelig målsætning om på væsentlige områder, at ligge på et niveau der er lig med det danske. Det vil sige en praksis, der er lig med den danske eller – hvor danske

regler måtte stride mod værtslandets love eller hvor praktiske forhold måtte gøre danske regler uanvendelige - dog på et højt niveau.

Det er vurderingen, at de praktiske forhold omkring produktionen af betydning for dyrevelfærd stort set er de samme på bedrifterne i Central- og Østeuropa som i en typisk dansk svineproduktion.

Polen – og øvrige EU-lande

Både Danmark og Polen er omfattet af den ganske omfattende EU-regulering, der tilsigter et fælles højt beskyttelsesniveau for dyrevelfærd.

Som det fremgår af Bilaget findes der dog på nogle enkelte specifikke områder en dansk regulering af dyrevelfærd ved indendørs hold af svin, som ligger på et lidt højere beskyttelsesniveau end de fælles minimumskrav i EU (bl.a. marginalt højere arealkrav for nogle dyr og lidt strammere regler for kirurgiske indgreb). Hertil kommer, at de nye EU-lande pr. 1. maj 2004 kun har skullet overholde reglerne i de sidste ca. to år, og at myndighedernes erfaringer med reglerne og en effektiv kontrol heraf ikke nødvendigvis svarer til forholdene i Danmark.

Det må derfor vurderes, at IØ's investeringspartnere og projektselskaberne for at leve op til målsætningen om et "dansk niveau" bør have opmærksomheden særligt rettet mod en ansvarlig gennemførelse af bestemmelserne om dyrevelfærd ved investering i og drift af svinefarme i de nye EU-medlemslande.

Ukraine og Rusland

Disse lande er ikke omfattet af den fælles EU-regulering, og landene har heller ikke tiltrådt Europarådets konvention om beskyttelse af dyr til landbrugsformål.

Iflg. oplysninger fra Rusland findes her ikke en specifik regulering af dyrevelfærd, men visse tekniske normer, der dog vedrører en række forhold af betydning for dyrevelfærden.

I Rusland og Ukraine kan man ikke genfinde den store rolle, som de privatpraktiserende dyrlæger i Danmark spiller for håndhævelse af bestemmelserne om dyrevelfærd.

Samlet set er det vurderingen, at reguleringen i EU/Danmark vil kunne gennemføres, idet der ikke ses at være praktiske forhold eller elementer i den stedlige lovgivning, der strider herimod. Man bør dog løbende være opmærksom på, om der fra de stedlige myndigheders side stilles specifikke krav, idet den stedlige nationale lovgivning naturligvis altid skal overholdes.

Forholdene i Ukraine og Rusland medfører, at det må vurderes, at projektselskaberne for at leve op til målsætningen om et "dansk niveau" på en række punkter bør være opmærksomme på de udvidede krav, som denne standard indebærer med henblik en hensigtsmæssig, ansvarlig og veldokumenteret gennemførelse af regelsættet om beskyttelse af dyr i disse lande. De russiske normer for indretning af svinefarme skal naturligvis respekteres, og det kan anbefales, at disse oversættes til engelsk eller dansk, således at alle parter har mulighed for at stifte bekendtskab med dem.

Krav til rapportering m.v.

IØ har allerede som et led i sin nye CSR politik besluttet, at udarbejde mere detaljerede retningslinier for projektselskabernes rapportering til bestyrelserne i selskaberne, også på dyrevelfærdsområdet.

Rapporteringen *vedr. forhold på bedriften* bør så vidt muligt forholde sig til en bred vifte af forhold, der tilsammen er dækkende for alle væsentlige elementer i den danske og EU's regulering af dyrevelfærd.

Dette vil bl.a. kunne opnås på flg. måde:

Der benyttes et årligt samlet rapporteringsskema, omfattende bl.a. medicinanvendelse og dyrevelfærd. I dette skema forudsættes bl.a. pladsforhold, staldindretning og kirurgiske indgreb belyst, ligesom spørgsmålene fra Fødevarestyrelsen checkskema (bortset fra punkter vedr. udendørs hold, medmindre dette skulle være relevant) integreres i skemaet. Herudover bør der spørges til overholdelse af danske/EU-standarder vedr. transport, f.s.v.a. den bedriftsansvarliges ansvar for transportegnethed og forsvarlig ind-/udladning, idet disse emner ikke er berørt af Fødevarestyrelsens checkskema. Der bør i et sådant skema også være et generelt "opsamlingsspørgsmål" vedr. om alle relevante danske og EU-standarder overholdes. Oplysningerne kan praktisk videreføres fra år til år, således at udfyldelsen fra kan fokusere på evt. ændringer, nybygninger etc.

Den årlige rapport bør rumme oplysning om alle offentlige kontrolforanstaltninger, som er sket i løbet af året i form af kontrolbesøg på bedriften, hvor dyrevelfærd på den pågældende bedrift har været berørt. Hertil kommer evt. tilbakemeldinger om helbredsmæssige problemer fra den offentlige kontrol på slagterierne. Evt. offentlige kontrolrapporter bør være vedlagt.

Det bør endvidere fremgå, om der i det forløbne år har været tale om særlige, usædvanlige forhold vedr. dyrenes velfærd, f.eks. ualmindeligt mange dødsfald. Fra år 2 bør det af rapporten fremgå, om der er tale om væsentlige ændringer i forhold til den forrige rapport. Rapporten bør udarbejdes af den ansvarlige på bedriften og bør desuden underskrives af den dyrlæge, der i det daglige er knyttet til bedriften.

Projektselskabets opfølgning på årsrapport

F.s.v. angår *EU-landene* anbefales det, at årsrapporterne, hvis de efter en konkret vurdering giver anledning til nærmere undersøgelser forelægges til vurdering hos en kompetent og erfaren samt uafhængig dansk dyrlæge (dvs. en dyrlæge, der ikke i det daglige arbejder for projektselskabet), som er udpeget af selskabet og kan godkendes af IØ. Evt. bemærkninger fra dennes side om væsentlige afvigelser fra dansk regulering og praksis tages op i en dialog med den dyrlæge, der er tilknyttet virksomheden med henblik på at sikre et forsvarligt niveau i overensstemmelse med CSR-politikken.

F.s.v. angår evt. opstart af nye *svinefarme i Rusland og Ukraine* anbefales samme procedure, men samtidig en mere omfattende procedure for indsigt med forholdene. Elementer heri kan være:

- Alle projekter skal i en indledende fase have besøg af den af projektselskabet udpegede uafhængige dyrlæge, som sammen med driftslederen gennemgår produktionen, medicinanvendelse og spørgsmål vedr. dyrevelfærd.

- Der følges i de den/de første årsrapporter op på, at der faktisk leves op til den forventede standard.

Iværksættelse af ny procedure

IØ har oplyst, at man har iværksat en dialog med alle svineprojekter om afrapporteringsprocedure på dyrevelfærdsområdet som led i den årlige miljørapportering. Herved sikres den fornødne opmærksomhed på området, og at der iværksættes evt. fornødne tiltag med henblik på at opfylde CSR-politikken fuldt ud.

Hvis en projektvirksomheds håndtering af spørgsmål vedr. dyrevelfærd ikke fuldt ud har levet op til det forventede, eller hvis en uafhængig dyrlæges vurdering af området giver anledning til væsentlige bemærkninger, bør projektselskabets bestyrelse drøfte, hvorledes man fremover kan nå det forventede niveau.

Bilag: Oversigt over bestemmelser om indendørs hold af svin i henhold til EU-reguleringen og dansk ret

Det skal indledningsvis bemærkes, at de regler, der knytter sig til løsdriftssystemer for søer og gylte iflg. EU-direktivet først skal være opfyldt fra 1. januar 2013 i bygninger fra før 1. januar 2003. Supplerende danske krav vedr. arealet skal først være opfyldt 1. januar 2014.

De særlige danske regler om smågrise, avls- og slagtesvin (fast gulv på 1/3-1/2 af arealet og overbrusning) skal først opfyldt 1. juli 2015 for bygninger, som er taget i brug før 1. juli 2000.

Der henvises i det følgende til flg. retsakter:

- Rådets direktiv 1991/630/EØF om mindstekrav til beskyttelse svin (*EU 91/630*)
- Lov nr. 404 af 26. juni 1998 om indendørs hold af drægtige søer og gylte med senere ændringer (*Lov 404*)
- Lov nr. 104 af 14. februar 2000 om indendørs hold af smågrise, avls- og slagtesvin med senere ændringer (*Lov 104*)
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 323 af 6. maj 2003 med senere ændringer om beskyttelse af svin (*BEK 323*)
- Justitsministeriets bekendtgørelse nr. 324 af 6. maj 2003 med senere ændringer om haleku- pering og kastration af dyr (*BEK 324*)

1. Staldene generelt

EU 91/630, Bilaget, pkt. 3

Stalde til svin skal være indrettet, så dyrene

- Har adgang til behageligt lejeareal, der er drænet og rent
- Kan hvile sig og rejse sig normalt
- Kan se andre svin, dog med undtagelse op til og under faring.

Danske regler

Implementerer EU-lovgivningen, primært ved *BEK 323, § 12*

2. Gulvareal:

EU, 91/630, art. 3 og bilag 2, pkt. 1

Andre end gylte efter løbning, søer og orner:

Levende vægt (kg)	Kvadratmeter
Indtil 10	0,15
Over 10 og indtil 20	0,20
Over 20 og indtil 30	0,30
Over 30 og indtil 50	0,40
Over 50 og indtil 85	0,55

Over 85 og indtil 110	0,65
Mere end 110	1,00

Gylte efter løbning: 1,64 m² pr. dyr

Søer: 2,25 m² pr. dyr

For disse dyr gælder, at i flokke under seks dyr, skal det samlede areal forøges med 10 pct. - i flokke på 40 eller mere kan arealet omvendt reduceres med 10 pct. Når dyrene holdes i flok, skal stiens længde være mindst 2,8 m, dog hvis der er tale om mindre end 6 dyr, 2,4 m.

Orner skal have 6 m², dog 10 m², hvis stien bruges til naturlig bedækning

Danske regler

EU-reglerne er implementeret, dog findes i *lov 404 samt BEK 323, § 29* lidt videregående arealkrav til gylte og søer:

De første fire søer	2,8 m ² pr. dyr
De følgende seks søer	2,2 m ² pr. dyr
De følgende 10 søer	2,0 m ² pr. dyr
For hver yderligere so	1,8 m ² pr. dyr
De første 10 gylte	1,9 m ² pr. dyr
De følgende 10 gylte	1,7 m ² pr. dyr
For hver yderligere gylt	1,5 m ² pr. dyr

Supplerende til disse arealkrav fastsættes, at ingen sti må være smallere end 3 m. I en aflastningssti skal der være mindst 2,8 m² pr. dyr, dog må ingen sti være mindre end 3,5 m².

3. Gulvets beskaffenhed

EU, 91/630, art. 3 og Bilaget, pkt. 5

Generelt skal gulvene være jævne, men ikke glatte og må i øvrigt ikke påføre dyrene skade.

For betonspaltegulve til svin i flok må bredden af spalteåbninger ikke være over:

Dyregruppe	Maksimal spalteåbning	Minimal spaltebredde
Pattegrise	11 mm	50 mm
Fravænnede grise	14 mm	50 mm
Avsl- og fedesvin	18 mm	80 mm
Gylte efter løbning og søer	20 mm	80 mm

For gylte efter løbning og drægtige søer gælder, at mindst 0,95 m² pr. gylt og 1,3 m² pr. so skal være et sammenhængende gulvareal med maksimalt 15 pct. åbninger til dræning.

Danske regler

Implementerer EU-reglerne, dog beskrives det sidstnævnte faste areal til gylte og søer i *lov 404* som "fast gulv med strøelse". I samme lov fastsættes et krav til de enkeltdyrsbokse, der undtagelsesvis

kan anvendes til søer og gylte, jf. nedenfor under punkt 4. Disse skal rumme mindst 90 cm. fast gulv målt fra bagkanten. Desuden fastsættes i *lov 104, § 3*, at i stier til smågrise, avls- og slagtesvin skal mindst 1/3 af gulvet være fast eller drænet gulv, dog stiger kravet til 1/2, hvis stien alene anvendes til smågrise.

Fuldspaltestier er ikke udtrykkeligt forbudt til farestier, men kan ikke anbefales.

4. Binding

EU, 91/630, art. 3

Anvendelse af bindsler til søer og gylte er forbudt (fra 1. januar 2006)

Danske regler

BEK 323, §6 har flg. ordlyd: ”Opbinding af svin er forbudt.”

5. Kontakt

EU, 91/630, art. 3

Søer og gylte skal holdes i flok i perioden fra fire uger efter løbning til en uge før det forventede faretidspunkt. Dyr kan dog undtagelsesvis anbringes i enkeltdyrsbokse eller aflastningsstier, hvis dette er nødvendigt af hensyn til deres velfærd. Dyrene skal kunne vende sig i en sådan sti, medmindre dette er i modstrid med specifik veterinær rådgivning. Dyrene kan dog holdes enkeltvis på bedrifter med mindre en 10 søer.

Danske regler

Lov 404 har lignende bestemmelser, dog er der ikke nogen undtagelse for bedrifter med under 10 søer. Loven kræver desuden, at dyret ”kan lægge sig samt hvile og rejse sig uden besvær”. Der fastsættes en overgrænse på tre dyr i en aflastningsstald. I *BEK 323* genfindes kravet om, at dyret skal kunne vende sig.

6. Rodemateriale

EU, 91/630, art. 3 og Bilaget

Svin skal have permanent adgang til rodemateriale såsom hø, halm, savsmuld etc.

Danske regler

Bestemmelsen er implementeret ved *lov 404, § 9, lov 104, § 5 samt BEK 323, § 20.*

Hvis gylleanlægget ikke kan tage halm, anvendes savsmuld eller andet.

7. Foder og vanding

EU, 91/630, art. 3 og Bilaget

- Søer og gylte i flok skal fodres på en måde, der sikrer alle foder
- Goldsøer, drægtige søer og gylte skal have foder tilstrækkeligt fiber- og energiindhold
- Svin skal fodres dagligt og flokke skal fodres samtidig

- Svin over to uger skal have permanent adgang til drikkevand

Danske regler

Bestemmelserne genfindes i *BEK 323, §§ 17-19*. Dog har bestemmelsen om foderets indhold fået en bredere dækning, idet det hedder, at ”alle svin skal have adgang til foder, der passer til deres aldre, vægt, adfærdsmæssige og fysiologiske behov...” Søers adgang til fiberholdigt foder er desuden fastslået ved *BEK 323, § 21*.

8. Støjniveau og lysniveau

EU, 91/630, Bilaget, pkt. 1 og 2

Vedvarende støjniveauer på 85 dBA skal undgås. Konstant eller pludselig støj skal undgås.

Svinene skal holdes i lys på mindst 40 lux, mindst 8 timer om dagen.

Danske regler

Bestemmelserne er implementeret uændret.

9. Kirurgiske indgreb

EU, 91/630, Bilaget, pkt. 8

Flg. behandlinger (ud over konkrete terapeutiske eller diagnostiske indgreb) er tilladte, forudsat at de udføres af en dyrlæge eller anden person med tilstrækkelig uddannelse:

- Slibning eller klipning af pattegrises hjørnetænder inden for syv dage fra fødslen og forkortelse af orners hjørnetænder
- Afklipning af en del af halen
- Kastrering af hansvin, dog uden overrivning af væv
- Isættelse af næsering til svin, der holdes udendørs

Formindskelse af hjørnetænder og haleklipning må ikke ske rutinemæssigt, men kun hvis der konkret er konstateret problemer med f.eks. halebid. Sådanne problemer skal først søges imødegået ved bedre miljø eller driftsledelse.

Kastration og haleklipning skal udføres af en dyrlæge, hvis det sker mere end syv dage efter fødslen.

Danske regler

De danske bestemmelser er en implementering af EU-bestemmelserne. Dog er flg. præciseret/yderligere reguleret i de danske regler:

Iflg. *BEK 323, § 32*, må pattegrises hjørnetænder slibes inden for 4 dage efter fødslen, hvis der er dokumenterede problemer på bedriften. Det fremgår endvidere af bekendtgørelsen, at forkortningen af hjørnetænder hos både smågrise og orner kun må ske ved slibning, ikke klipning af tænderne.

Iflg. *BEK 324, § 4*, må pattegrise halekuperes inden for dyrets 2.-4. levedøgn, hvis der er dokumenteret problemer på bedriften. I praksis er det besætningsejerens vurdering, der lægges til grund. Halen skal kuperes *mindst muligt og højst med halvdelen*. Halekupering kan dog foretages senere, hvis veterinære grunde tilsiger det, men der skal i så fald anvendes en længerevarende smertebehandling.

Iflg. *BEK 324*, § 7, må kastration af pattegrise ske uden bedøelse, hvis det sker så tidligt som muligt inden for dyrets 2.-7. levedøgn. Ved senere kastration skal dyres undergives en længerevarende smertebehandling.

Iflg. dyreværnsloven må der isættes svin, der holdes udendørs, en glat ring i næsen, som modvirker, at de roder i jorden.

10. Supplerende bestemmelser for forskellige grupper af dyr

EU 91/630, bilag 2

Der er fastsat forskellige supplerende bestemmelser for de enkelte dyregrupper udover, hvad der fremgår af ovennævnte.

For *søer og gylte* gælder således, at der skal træffes foranstaltninger til at minimere aggression i flokken. Drægtige søer og gylte skal om nødvendigt behandles for parasitter. De skal gøres rene, før de placeres i fareboks. I ugen før faring skal de forsynes med redebygningsmateriale. Der skal være et frit areal bag dyret til faring. Farestier skal være forsynet med beskyttelsesanordning til pattegrisene.

For *pattegrise* skal der være fast gulv med strøelse, hvor de kan hvile samtidigt. De skal kunne die uden vanskeligheder. Fravæning må tidligst ske efter 28 dage, dog 21 dage i specialiserede staldsystemer.

For *fravænnede grise og avls- og fedesvin* skal der træffes foranstaltninger til at forhindre slagsmål. Flokkene bør blandes mindst muligt og i givet fald så tidligt som muligt. Der skal træffes foranstaltninger mod kampe, men beroligende blandinger må dog kun anvendes i særlige situationer efter konsultation af dyrlæge.

Danske regler

Den danske *BEK 323* implementerer generelt disse bestemmelser. I § 30, stk. 2 omtales, at der om fornødent skal findes en varmekilde til pattegrisene.

11. Yderligere bestemmelser i det danske regelsæt

I *LOV 404* og *LOV 104* hedder det, at der i løsdriftssystemer til drægtige søer og gylte og stier til smågrise over 20 kg samt avls- og slagtesvin skal være installeret et *overbrusningsanlæg* til at regulere dyrenes kropstemperatur. Dette er ikke et krav iflg. EU-lovgivningen. Der er dog tale om en langvarig overgangsperiode for gamle staldanlæg frem til 2014/2015.

Det hedder endvidere i *BEK 323*, at svinene skal tilses dagligt, og at stalde, stier, inventar m.v. skal rengøres og desinficeres regelmæssigt samt at gødning etc. skal fjernes så ofte som nødvendigt for at forhindre lugt og tiltrækning af skadedyr. Selv om dette ikke fremgår direkte at EU's specifikke regelsæt om svin, kan det dog ses som en opfyldelse af de generelle krav i EU-direktivet om beskyttelse af dyr, der holdes til landbrugsformål.

12. Bestemmelser vedr. transport af betydning for de ansvarlige for bedrifterne

I EU's nuværende regelsæt og i den danske implementering er der ikke taget udtrykkeligt stilling til, hvilket ansvar, der specifikt påhviler den ansvarlige for bedriften. Det følger af almindelige retsprincipper, hvornår ansvaret for dyrene over går til transportøren, og om der i grelle tilfælde kan

statueres medvirken til overtrædelser af bestemmelserne i de efterfølgende led (transport/slagteri) fra husdyrproducentens side.

I forordning 1/2005, der træder i kraft 5. januar 2007 beskrives imidlertid i art. 8 udtrykkeligt forpligtelser, der påhviler ”brugere” af dyr, det vil sige dem, der er ansvarlige for eller håndterer dyr på afgang-, omladnings- eller bestemmelsesstederne.

De forpligtelser, der således også påhviler de ansvarlige for husdyrbedrifterne, omfatter to hovedpunkter, nemlig dyrenes transportegnethed og de praktiske forhold omkring på- og aflæsning.

Kravet om transportegnethed medfører især, at dyr ikke må transporteres, hvis de

- er ude stand til at bevæge sig ved egen kraft uden smerter
- har alvorligt åbent sår
- er drægtige i de sidste 10 pct. af drægtighedsperioden,
- svin under tre uger, lam under én uge og kalve under 10 dage, hvis de skal transporteres mere end 100 km.

Fødevarestyrelsen har i en offentliggjort meddelelse til veterinærcheferne i regionerne af 31. maj 2005 præciseret praksis for vurdering af transportegnethed med henblik på at sikre en ensartet og konsekvent – og formentlig relativt restriktiv - vurdering af transportegnethed i Danmark.

Forordningen fastsætter en række bestemmelser om pålæsning, aflæsning og håndtering i denne forbindelse. Som noget nyt præciseres rampehældningen udtrykkeligt, for svin til maks. 20 grader. Er der tale om mere end 10 grader, skal der anvendes skridlister. Man må ikke slå eller sparke dyr, anvende pigkæppe eller i øvrigt udsætte dem for unødigt smerte eller lidelse. El-stave må anvendes restriktivt på voksne svin.

13. Bestemmelser vedr. slagtning og aflivning af betydning for de ansvarlige for bedrifterne

De fleste dyr ender naturligvis deres liv på slagteriet. I nogle tilfælde slagtes eller aflives dyr dog også på bedriften. Gårdslagtinger kan i Danmark ske til eget brug. En del dyr aflives endvidere løbende. Nogle af bestemmelserne i bekendtgørelse 1037/94 om slagtning og aflivning af dyr, som implementerer EU-direktivet 93/119/EF, vedrører derfor også forholdene på bedriften.

For svinebedrifter, der opretholder karantænetider fra besøg i anden svinebesætning, skal den ansvarlige være i besiddelse af en bolt pistol og instrueret i brugen, således at dyrene altid kan aflives straks om nødvendigt.

Der gælder generelle bestemmelser om beskyttelse af dyrene mod ophidselse, smerte og lidelse, og om uddannelse af den, der udfører slagtningen eller aflivningen. Der gælder desuden mere specifikke bestemmelser om fastholdelse af dyrene ved slagtning, godkendte bedøvelses- og aflivningsmetoder og om afblødning.

Det følger af lov 269/04, at slagtning og aflivning af produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden er forbudt. Hvis en nødslagtning på bedriften bliver nødvendig, kan dette dog ske, hvis moderdyret aflives ved en dødelig dosis af bedøvelsesmiddel, eller fostre først fjernes og aflives, og moderdyret herefter aflives.

